

Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu

**Alewism From Past To Present
I. International Symposium**

03-05 Ekim / October 2013

Editör

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI

2. Cilt

Bingöl Üniversitesi Yayınları
2014

SÖZLÜ TARİHTE KAYSERİ ALEVİLERİ: SARIZ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Aziz ATLI*

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca birçok kültüre, inanca ev sahipliği yapan Kayseri, bünyesinde Alevileri de barındırmıştır. Kayseri'nin Develi, Sarioğlan, Felahiye, Pınarbaşı ve Tomarza ilçelerinde Alevi köyleri bulunsa da Sarız'daki kadar yoğun bir Alevi nüfusu olmamıştır. Yaklaşık 250 yıllık bir tarihe sahip olan Sarız Alevileri, yapılan bu sözlü tarih çalışmasıyla tanıtılmıştır. Çalışma sistematik bir şekilde icra edilerek, daha önce belirlenen kişilerle köylerinde röportaj yapılmıştır. Bir köy için sadece bir kişiyle sınırlı kalmayıp, başka şahıslarla da görüşülerek, ortak bir fikir edinilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışma, Sarız Alevileri üzerine yapılmış olan ilk araştırma olması bakımından ayrı bir önem arz etmektedir.

1. SARIZ ALEVİLERİ

1.1. Sarız Alevilerinin Yerleşim Yerleri ve Kökenleri

Eski adı Köyyeri olup, 1865 yılında Aziziye'ye bağlı bir bucak olan Sarız, 1946 yılında ilçe merkezine dönüştürülmüştür. Burada akan ve Seyhan nehrinin doğu kolu olan Sarız (Saros) suyunun adından dolayı da bu ilçeye Sarız adı verilmiştir.¹ Kayserinin Akdeniz'e açılan kapısı konumunda olan Sarız, kozmopolit bir yapıdadır. Etnik olarak Kürt, Çerkez, Avşar ve muhacirlerin, inançsal boyutta ise Sünni ve Alevilerin yaşadığı bir coğrafya olması hasebiyle çok kültürlüdür. Araştırmamıza konu olan Sarız Alevilerinin yerleşim alanları şunlardır:

* Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, azizalti@erciyes.edu.tr

¹ Ahmet Z. Özdemir, *Sarız'da Düğün "Avşar Düğünü"*, KBB Kültür Yayınları, Kayseri, 2005, s. 9.

1. Gümüşali Köyü
2. Darıdere Köyü
3. Sancakağıl Köyü
4. Ördekli Köyü
5. Tavla Köyü
6. Çağsak Köyü
7. Dallıkavak Köyü
8. Kırkırsak Köyü
9. Küçük Söbeçimen Köyü
10. Büyük Örtülü Köyü
11. Küçük Örtülü Köyü
12. Küçük Kabaktepe Köyü
13. Altısöğüt Köyü(Sünni- Alevi karışık)
14. İncemağra Köyü(Sünni-Alevi karışık)

Bu yerleşim birimlerinden hariç Sarız merkezde ve Sarız'a bağlı Yeşilkent kasabasında da Aleviler yaşamaktadır.

Yapılan sözlü mülakatlar sonucunda Alevilerin Sarız'a yerleşmeleri ortalama 200-250 yıl civarındadır. Sarız'a ilk yerleşen Alevi Köyü ise Darıdere olarak bilinmektedir. İlk olarak Sarız merkeze yerleşen Darıdere'nin kurucuları, burada Avşarların baskısı sonucu tutunamayarak köyün bugünkü yerleşkesine konmuşlardır. Bu mütalaamızı, Sarız üzerine bitirme tezi hazırlayan Sayın Arık da desteklemektedir.² Bu bölgede iskân eden Alevilerin yerleşim birimleri incelendiğinde, geçmişe ait yerleşim kalıntıları bulunmaktadır. Hemen hemen bütün köylerde gayr-i Müslimlerin yapı izleri vardır. Fakat bu izler neredeyse yok olmuş düzeydedir. Köy isimlerinin kökenlerine baktığımızda ise bulundukları bölgedeki herhangi bir varlıktan ötürü

² Mehmet Arık, *Sarız Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Lisans Bitirme Tezi, Kayseri, 1983, s.11.

isini almıştır. Daridere ismine bakacak olursak köyün alt tarafında bulunan derede, darı ekilmesine binaen buraya Daridere ismi verilmiştir.

Sarız'da bulunan Aleviler Kürt ve Dımili'dir. Bundan dolayı buraya gelen Alevilerin de geliş coğrafyaları farklıdır. Bu doğrultuda mensup oldukları aşiretlerde farklıdır. Gümüşali, Ördekli, Sancakağıl, Altısöğüt köylerinde Koçgiriler, Daridere'de Kurmeşiler, K. Söbeçimen ve K. Örtülü Dımili (Zaza), Çağşak'ta Taf(p)-kıran ve Gini, Tavla Sinemili, Dallıkavak Sinemili ve Taf(p)kıran, B. Örtülü'de Alkaslar, Kırkırsak ve K. Kabaktepe'de Harunuşağı, Bekiruşağı, Akçadağ Kürtleri, İncemağra'da ise Dımili ve Koçgiri aşiretleri vardır. Çeşitlilik bu kadar çok olunca, konuşulan diller arasında da nüans farklılıkları bulunmaktadır.

1.2. Sarız'daki Alevilerin İnançsal Uygulamaları

Buradaki Alevilerin inançsal uygulamalarına baktığımızda, Alevilerin olmazsa olmazı Cem töreni, gerek köylerde mevcut olan dedeler aracılığıyla, gerekse dışarıdan gelen seyitler aracılığıyla icra edilirdi. Köylerin bağlı oldukları ocaklara baktığımızda Gümüşali, Ördekli, Sancakağıl, Altısöğüt Köyleri Bamansur (Baba Mansur), Daridere Ağuçan, Tavla, B. Örtülü, Dallıkavak, Çağşak, Kırkırsak Kantarma'dan gelen dedelere bağlı iken, K. Söbeçimen Kureyşan ocağına, K. Örtülü Pir Sultan ocağına, İncemağra'daki Aleviler ise Derviş Cemal ve Kureyşan ocağına bağlıdır.

Genellikle kış aylarında taliplerini irşat etmek için dedelerinin geldiklerini haber alan köy ahalisi, yol güzergâhında dedelerini karşılarlar. Uygun bir evde misafir olan dede, rehber aracılığıyla münasip bir ev tespit edilmesini ister. Cem töreni için seçilen evlerin tespitinde dikkat edilen en önemli kriter evin yeterince büyük olmasıdır. Ev damı olarak nitelendirilen bu mekân birçok kişiyi almaktadır. Bir kişi görevlendirilerek, bu gece köyde Cem yapılacağı duyurulur. Cem'e katılmak için niyet eden köy ahalisi, ellerinde olan yiyeceklerle ya da yaptıkları niyazlarla Cem'e katılırlar. Dedenin gülbangları, nasihatları ve öğütleriyle Cem icra edilir. Yapılan Cemlerde deyişler ekseriyetle Türkçe söylenirken, Dımlıki (Zazaca) ve Kürtçe deyişlerin okunduğu da bilinmektedir. Cem esnasında içinden coşa gelen ve o atmosfere kendisini kaptıran insanlar semaha katılırlar. Aynı zamanda geçmişte yapılan Cemlerde bazen zakirin olmadığı da bilinmektedir. Bu durumda zakirlik görevini de dede yürütmektedir.

Alevilikte olmazsa olmazlardan olan müsaheplik kurumu, Sarız Alevileri için çok önemlidir. Dede huzurunda müsahep olmaya namzet kişiler, dört can bir gömlek giymişçesine Ayin-i Cem'de ikrar verirler. Herkes kendi ocağına bağlı olduğu için İncemağra'da gerçekleştirilen Cem'de, eğer Dersim kökenli Şih Hasanlılardan olan bireyler müsahep olacaksa, Derviş Cemal ocağına bağlı seyitlerin huzurunda, Koç-

giri aşiretine mensup bireyler müsahip olacaksa, Kureyşan ocağına bağlı dedelerin huzurunda müsahip olurlardı. Müsahibe o kadar değer verilirdi ki eski toprak damlı evlerde, bir başkası müsahibini incitirim ya da onu rahatsız ederim düşüncesiyle müsahibinin damında dolaşmazdı. O kadar ileri boyuttaydı ki kardeşinin çocuğu kendisine damat ya da gelin olarak alınırken, müsahip çocuğu alınmazdı. Müsahiplerin birisi açken diğeri tok olamazdı. Bu durumu şu iki beyit çok güzel ifade etmektedir.

Müsahip müsahipten malın ayıra

Allah vura temelini devire.

Muharrem ayında matem içinde tutulan oruçlarda Hz. Hüseyin'in yası çekilmektedir. Bu doğrultuda bir nebze olsa Hz. Hüseyin'in çektiği ızdırabı hissetmeye çalışan Sarız Alevileri, bu orucu su içmeyerek tutmaya çalışmıştır. Sancakağıl köyü sakinlerinden olan Ali Şahin, Muharremde 50 yıl boyunca su içmeyerek, oruç tuttuğunu ifade etmiştir. Aleviler, bu oruç süresince et yemez, hiçbir canlıya zarar vermez, soğan dahi baş kesilme durumu olduğu için kesilmez, bıçak kullanılmaz, 12 gün boyunca giyilen kıyafetler değiştirilmez ve traş olunmazdı. İncemağra köyünde Cafer Gango Tan'ın, birkaç gün susuz bir şekilde bu orucu tuttuktan sonra halsiz düşüp, kara çulun üzerinde, yass-ı matemini 12 gün boyunca devam ettirdiği köylüler tarafından bilinmektedir. Orucun 12. günü yapılan aşure çorbasıyla oruçlar açılarak, Muharrem ayı sona erer. Hemen hemen bütün evler tarafından yapılan aşurede 12 tat bulunmaktadır. Yapılan aşure tüm köylüye ev ev dolaşarak dağıtılır. Aynı zamanda köy ahalisi aşure yapılan eve giderek, orada aşureden tatmaktadır.

Anadolu genelinde olduğu gibi Sarız Alevileri için de Hızır önemli bir olgudur. Aleviler için Hızır dara düştüğünde çağrılan ve kurtarıcı olarak görülen bir manevi güçtür. Hızır orucunun günü sabit olup, 13 Şubatı da içine alacak şekilde Salı, Çarşamba ve Perşembe'dir. Eskiden 7 gün tutulan Hızır orucu sonraları 3 gün tutulmaya başlanılmıştır. Bu orucun bir özelliği ise tek gün tutulmasıdır. Hızır orucunun son akşamı, bayram sabahı yapılacak lokma için kullanılacak olan un elenip, bir tepsi üzerinde cam kenarına bırakılarak, Hızır'ın geleceğine inanılırdı. Hızır'ın geldiği bu un üzerine koyduğu bir işaretten anlaşıldı. Eğer Hızır geldiyse o ev şanslı sayılır ve Hızır'ın uğradığı ev, o gün kurban keserek, ahaliye dağıtırdı. Yine Hızır akşamı bekâr gençler su içmeyerek, rüyalarında kimin elinden ya da hangi köyden su içeceklerini görürlerse, kısmetlerinin orda olduğuna inanırlardı. Kesilen kurban ise genellikle pişirilerek ikram edilirdi. Hızır sabahı insanlar sabah erkenden kalkıp, niyazlarını yapıp, bil kalbur ya da tepsi içinde yaptıkları niyazları hiçbir ev atlanılmayacak şekilde dağıtırlardı. Halk bir bayram havası içinde ev ev dolaşarak bayramlaşır, çocuklar büyüklerinden Hızırlarını ister, büyüklerde çocukların bu isteklerini geri çevirmeyerek, onlara hediyeler verirlerdi. Hali hazırda köyde dede varsa

perşembe akşamı Hızır Cemi yapılırdı. Hızır da küslerin barıştırılması da önemli hadiselerden biriydi.

Alevilerde ziyaret geleneği Sarız coğrafyasında da yaygındır. Birkaç köy dışında Sarız'ın tüm Alevi köylerinde ziyaretler bulunmaktadır. Gümüşali köyünde, meşeliğin dibinde çıkan ve köyün su ihtiyacını karşılayan su gözü Dolu Baba olarak bilinirken, köyün hemen dibinde yükselen dağ ise Sersem Baba olarak zikredilir. Yağmur yağmadığında, düşkünler sıkıştığında, insanlar dertlerine bir çare aradıklarında buralara gelerek, dualar edip yakarışlarda bulunurlar. Yine Tavla köyünde, günümüzde var olmayan ardıç ağacına eskiden insanlar giderek, dualar edip, niyazlar dağıtırdı. K. Örtülü köyünün seyidi Hamza Dedenin mezarından toprak alınarak “teberrek” niyetine yenirdi.

Sarız bölgesinde halkın ziyaret edip, kurbanlar kestiği ve dualar ettiği iki önemli türbe vardır ki bunlar Darıdere'deki Pullu (Pulo) Dede ve Kırkırsak'taki Şih Mamo türbesidir. 1244 tarihinde Dersim'de doğan ve Sarı Saltık ocağına bağlı olan Pullu Dede, Sarız'a gelerek Darıdere'de ikamet eder. Buradaki dedelerle itikad faaliyetlerinde bulunan Pullu Dede, Sarız ve çevre bölgelerde saygı gösterilen, önemli bir zattır. Onu halk nazarında bu kadar önemli kılan etken, doğruluğu, dürüstlüğü ve gösterdiği kerametleridir. Nitekim yanına gelen seyitlerin, Pullu Dede'den bir keramet istediklerinde ahırına gidip, öküzlerini dile getirmesi herkesi şaşkınlığa boğmuştur.

Diğer bir önemli şahıs ise Sarız'daki hakikat Alevilerinin lideri olan Şih Mamo'dur. 1859'da dünyaya gelen Şih Mamo sevgi, barış dostluk ve kardeşlik üzerine bir felsefe geliştirerek, Kırkırsak bölgesinde onlarca aileyi etrafına toplamıştır.

1.3. Gağan ve Heftemal

Sarız Alevilerinin özellikle Koçgiri köylerinde gerçekleştirilen geleneklerden birisi de Gağan kutlamasıdır. Alevilerin bir nevi yılbaşı kutlaması olan Gağan 10 Ocak'ta kutlanırdı. Bugüne özgü bazı kurallara dikkat edilirdi. Gağan günü mala (inek ve koyun) yel (rüzgar) girer ya da evin rızkı gider diye ev süpürülmez, insanın başı titrer diye saçlar taranmaz, sütün döküleceği için ev sulanmaz, mala kurt gireceğine inanıldığı için çorap örülmez, yine malların ayağının kırılacağı düşüncesi doğrultusunda bugün odun kırılmazdı. Gağan sabahı yapılan hedikler köy ahalisine dağıtıldı. Ayrıca bu güne özel bir gün oruç tutanlar olurdu. Akşam olunca Sarız Alevileri için en kıymetli yemek sayılan, Sir kömbesi yapılırdı. Bu kömbenin içe-risine devlet, kısmet, nasip olmak üzere belirlenen üç ağaç parçası konurdu. Bu ağaç parçacıklarından herhangi birisi aile fertlerinden birisine denk gelirse, o ağacın temsil ettiği anlam doğrultusunda, o bireyin gelecekte hangi mevkide ya da konumda

olacağı tahmin edilirdi. Aynı zamanda bu gece yaşlı bir bayan ve erkek rolüne bürünen iki genç, evleri dolaşarak hanelerden yiyecek toplayarak, en son geldikleri evde durarak topladıkları yiyecekleri burada pişirip yerlerdi.

İnançsal olarak uygulanan diğer bir seremoni ise özellikle Koçgiri köylerinde varlığı bilinen Heftemal'dır. İrene Melikoff'a göre bu kutlama İran kökenlidir ve 7-12 Mart arasında ölümler anısına verilen yemektir.³ Oysa Sarız bölgesinde bu inançsal uygulama Küçük Heftemal ve Büyük Heftemal olarak ikiye ayrılmıştır. K. Heftemal 7 Mart'a denk gelirken, Büyük Heftemal 16 ya da 17 Mart'ı karşılamaktadır. Bu tarihlerde bir gün oruç tutulduğu da olurdu. Özellikle Büyük Heftemal'de Zerfet adı verilen büyük kömbeler yapılarak, halka yemek ikram edilirdi.

1.4. Ölü Aşı ve Mezar Törenleri

Ölü defnedilmesi konusuna değinilecek olursa, hakka yürüyen bir Alevi can, yolun usul ve erkânına göre defnedilirdi. İncemağra köyünde Sünni bir hoca olmasına rağmen, bir can hakka yürüdüğünde, o canın defnedilmesi için Ördekli köyünden bir Alevi hocası ya da dedesi gelerek, bu işi yürütürdü. Buradaki Alevi köylerinde ölünün defnedildiği gün, mezar başında ateş yakılma geleneği de vardır. Bunun sebebini ise köylüler şu şekilde izah etmektedirler. İlk günlerde vahşi hayvanların mezara gelerek, burada herhangi bir tahribata mahal vermemesi için yapıldığı öne sürülse de diğer bir görüş hakka yürüyen canın karanlıkta kalmaması için yakılan bir ışık mahiyetinde olduğunu beyan etmesidir. Ölünün defnedilmesinin ardından eski dönemlerde 3 gün sonra yemek verilirken daha sonraları bu yemek, ölünün defnedildiği gün verilmeye başlanmıştır ki günümüzde de hala bu şekildedir. Bunun da nedeni ise şehirleşmeyle birlikte insanların daha uzak yerlere yerleştiklerinden, 3 gün sonra tekrar gelebilecekleri için aynı gün yemek verme adeti geçerli olmuştur.

Yakınını kaybeden bayanlar yas havası içinde olduklarını göstermek için elbiselerini ters giyerlerdi. Hakka yürüyen canın kırkı verildikten sonra etraftaki insanlar gelerek o bayanın elbisesini düzeltirlerdi. Erkekler ise tıraş olmayarak, yaslarını tutarlardı. Günümüzde ise eğlenceden uzak durulduğunu göstermek için yaşlı olan ailenin, evindeki televizyona bir örtü çekilirdi. Geçmişte defnedilen kişinin yakınları 3 gün boyunca evlere su, mum ya da çıra, kibrit ve odun götürürlerdi. Kırkı çıkana kadar ise her gün farklı bir eve olmak üzere yemek götürülürdü.

Kırk yemeği ise tüm Sarız'ın Alevi köylerinde uygulanırdı. Kırk yemeğinde hakka yürüyen can için dualar okunur ve yemek verilir, daha sonra yakınlarına tek-rar başsağlığı dilenerek, eş dost dağılırdı.

³ İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, Demos Yayınları, İstanbul, 2011, s. 81.

Yine sadece Koçgirilere özgü iken son yıllarda diğer köylerinde yapmaya başladığı mezar törenleri, Sarız Alevileri için çok mühim bir yer tutar. Bir örnek üzerinden yola çıkacak olursak, bu yıl vefat eden birisinin mezarı ertesi yıl yapılarak, o kişinin mezarına gidilip, Kur'an okutulurdu. Yine diğer mezar sahipleri ise kendi mezarlarının başına giderek, dualar okur, ağıtlar yakardı. Herkes mezarlığa gelirken, yanlarında lokmalar getirirdi ki bu eskiden un helvası olurdu. Günümüzde ise lokum, bisküvi ve meyve suyu verilmektedir. Mezar ziyareti tamamlandıktan sonra o yıl kaldırılan mezar sahipleri halka yemek verirdi. Mezar törenleri her yıl haziran ayında yapılırdı. Özellikle haziranın seçilmesinin altında yatan sebep ise bu ayda oğlakların ve kuzuların kesilecek hale gelmesi, yağ ve katığın bol durumda olmasındandır.

Sarız coğrafyasında tüm Alevi köylerde toplu bir mezar anlayışı görülmemiştir. Özellikle Kırkırsak ve Tavla köylerinde mezarların dağınık olduğu bilinmektedir. Bunun birkaç nedeni vardır. Bunun ilk sebebi, köylüler arasındaki husumetten dolayı toplu bir mezarlık anlayışının gelişmediği söylenebilir. Diğer sebep ise bu köylerde çok dağınık bir yerleşim biçiminin görülmesidir. Bilhassa, Kırkırsak köyü 12 mahalleden vücuda gelmektedir ki arazinin sarp ve dağlık olması, aynı zamanda mahalleler arasındaki mesafe ve buna bir de çetin kış şartları eklenince, mezarların dağınık bir şekilde olması kaçınılmaz olmuştur.

Sünnilerle birlikte yaşayan Altısöğüt ve İncemağra Alevilerinin mezarlıkları ise Sünnilerden ayrı bir yerde kurulmuştur.

SONUÇ

Ülkemizde henüz tam anlamıyla yaygınlaşmasa da sözlü tarih çalışmaları son derece mühimdir. Yapılan çalışmalarla, özellikle yazının kifayetsiz kaldığı noktada, birincil ağızdan bilgi alındığı için sözlü tarihin ehemmiyeti daha da artmaktadır. Bu doğrultuda heterojen bir yapıya sahip olan Sarız'da, bu tür bir çalışma yapıldı. Ele alınan tebliğde, Sarız'daki Alevilerin, tarihsel kökenleri, dini inanç ve uygulamaları sözlü kültürden yazıya aktarılarak bir nebze de olsa bölge kültürünü gelecek kuşaklara taşımaya çalıştık.

KAYNAKÇA

ARIK, Mehmet, *Sarız Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Lisans Bitirme Tezi, Kayseri, 1983.

MELİKOFF, İrene, *Uyur İdik Uyardılar*, Demos Yayınları, İstanbul, 2011.

ÖZDEMİR, Ahmet Z., *Sarız'da Düğün "Avşar Düğünü"*, KBB Kültür Yayınları, Kayseri, 2005.

Kaynak Kişiler

Adı-Soyadı	Doğum Tarihi	Köyü
Süleyman Budak	1946	Altısöğüt Köyü
Ali Haydar Şen	1938	Gümüşali Köyü
Aziz Altı	1929	Gümüşali Köyü
İsmail Poyraz	1934	Gümüşali Köyü
Gazi Zengin	1922	Gümüşali Köyü
Şevket Bektaş	1948	Dallıkavak Köyü
Hasan Aydınlar	1944	Dallıkavak Köyü
Şeyho Çelik	1932	Dallıkavak Köyü
Yusuf Kolukısa(Pullu Dede'nin Torunu)	1934	Daridere Köyü
Mehmet Zeki Özdemir	1934	Daridere Köyü
İbiş Yavuz	1932	Kırkısrak Köyü
Hasan Erdoğanlar	1938	Kırkısrak Köyü
Hasan Akyol	1954	Kırkısrak Köyü
Ali Hüseyin Ademoğlu	1941	Çağşak Köyü
Halil Yıldız	1942	Çağşak Köyü
Cevat Çetinkaya (Tavla Muhtarı)	1966	Tavla Köyü
Cemal Orman	1938	Tavla Köyü
Ali Kaygısız	1950	B. Örtülü Köyü
Ali Rıza Doğan	1942	K. Örtülü Köyü
Aziz Toprak	1940	K. Söbeçimen Köyü
Hüseyin Ulutaş	1932	Ördekli Köyü
Ali Şahin	1923	Sancakağıl Köyü
Ali Bektaş	1966	Sancakağıl Köyü
Abbas Tan	1952	İncemağra Köyü